ID-1458
C-2
10/03/1986

stadsgezicht Naarden

1.110519136004

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

NAARDEN, gemeente Naarden

Toelichting op het besluit tot aanwijzing van Naarden, tot beschermd stadsgezicht.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 274) door een stippellijn omgrensde gebied.

RDMZ, februari 1984.

1.110519136005

INLEIDING

De vesting Naarden ligt in de noordwesthoek van het Gooi nabij de kust van de voormalige Zuiderzee, nog juist op de zandgronden, die daar grenzen aan lager gelegen veengebieden. In het Gooi is Naarden de enige plaats met een in oorsprong stedelijke ontwikkeling. Zowel bij het ontstaan als bij de verdere ontwikkeling van de stad hebben strategische belangen op de voorgrond gestaan. Eerst in 1926 bij het opheffen van de vesting komt daaraan een einde. Dit langdurig functioneren als vesting komt in de huidige situatie nog duidelijk tot uiting, niet alleen in de verdedigingsgordel rond de stad en in een aantal specifiek militaire gebouwen, maar ook in de geïsoleerde ligging van de gehele vesting ten opzichte van de omgeving en in de moeilijke toegankelijkheid van de stad.
Kenmerkend voor het gebied binnen de vesting is de strakke planmatige opzet van het stratenpatroon, waarin sinds de aanleg in de 14de eeuw geen wezenlijke wijzigingen zijn aangebracht en het over het algemeen sobere karakter van het ruimtelijk beeld, dat vrijwel geen opvallende accenten kent.
Het unieke karakter van de historische vestingstad Naarden, dat bepaald wordt door de uit de 14de eeuw stammende stad en de in aanleg 17de eeuwse omwalling, vormt de achtergrond van het besluit om Naarden aan te wijzen tot beschermd stadsgezicht. De voor een deel bewaard gebleven relatie tussen vesting en omringend gebied wordt in dit kader mede van belang geacht.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De oudste gegevens over Naarden wijzen erop, dat de kern op een andere plaats is ontstaan.
Het in oorsprong agrarische Oud-Naarden, dat rond 900 voor het eerst vermeld wordt, bevindt zich meer naar het noordoosten buiten de tegenwoordige kustlijn. De graaf van Holland stimuleert mede ter bevestiging van zijn gezag in het grensgebied met het Sticht, de ontwikkeling van Oud-Naarden.
Rond 1300 wordt stadsrecht verleend en in 1342 het recht van visstapel, waarbij de op zee tussen Vecht en IJssel gevangen vis in Naarden op de markt gebracht moet worden.
Aan de ontwikkeling van de nederzetting komt in 1350 door totale verwoesting tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten abrupt een einde. Binnen enkele dagen krijgen de inwoners vergunning om de oude stad weer op te bouwen, echter op een andere in overleg met het graafschap Holland nader te bepalen plaats, omdat de oorspronkelijke situering door voortdurende afkalving van de kust niet meer geschikt wordt geacht.
Strategische belangen en de bodemgesteldheid lijken bij de uiteindelijke plaatsbepaling een belangrijke rol gespeeld te hebben. De nieuwe nederzetting, het huidige Naarden, komt tot stand op een uitloper van de goed bewoonbare hoger gelegen zandgronden van het Gooi ter hoogte van het punt waar de dijk langs de Zuiderzee hierop aansluit.

In het moeilijk begaanbare veengebied tussen de Zuiderzee en het Naardermeer is deze dijk, de Westdijk, de voornaamste verbinding van het Gooi met Amsterdam en de andere Hollandse steden.
Het nieuwe Naarden is ook voor de directe omgeving van militaire betekenis. De inwoners van de Gooise dorpen worden verplicht bij te dragen aan het onderhoud van de vestingwerken en veel agrarische bedrijven van de aangrenzende gemeenschappelijke meenten vestigen zich om veiligheidsredenen binnen de vesting. In 1355 is een eerste omwalling gereed, waarbij vermoedelijk de omvang van het huidige bebouwde gebied binnen de vesting in een keer is bereikt.
Naast de agragische bestaansmiddelen en de visserij komt in de 14de eeuw de textielindustrie tot ontwikkeling. Ten behoeve van de aanvoer van grondstoffen en ter bevordering van de export wordt in 1403 toestemming verleend een zeehaven ten noordwesten van de stad aan te leggen en deze via een vaart met de vestinggracht te verbinden.
Tot in de 15de eeuw is er sprake van een groeiende welvaart. Naarden wordt ondanks de excentrische ligging tot het centrum van het Gooi. Het beheer van de gemeenschappelijke gronden van de Erfgooiers wordt er geconcentreerd, vanuit Naarden wordt er recht gesproken voor het gehele gewest en in de 16de eeuw wordt er een Latijnse school gesticht. Daarnaast blijft de vestingfunctie van betekenis. In verband daarmee wordt in 1442 bepaald, dat rond de toenmalige vestingswerken een schootsveld van 1.750 meter breed, vrij van bebouwing aangehouden moet worden.

De eerste betrouwbare plattegrond, rond 1560 vervaardigd door Jacob van Deventer, geeft Naarden op het hoogtepunt van zijn ontwikkeling weer. Het stratenpatroon vertoont grote gelijkenis met de huidige situatie. Opmerkelijk is het regelmatige stramien van aan elkaar evenwijdig lopende straten, dat in zijn totaliteit een planmatige opzet doet vermoeden.
De basiselementen van dit stramien lijken echter aan specifieke gegevens van de bodemgesteldheid ter plaatse ontleend te zijn. Het geknikte beloop van Cattenhagestraat en de daarbij behorende achterstraat St. Vitusstraat is mogelijk afgeleid van een pad op de rand van de zandgronden langs het veengebied, terwijl de middenas van het stratenpatroon, de Marktstraat, wellicht is ontstaan uit het doortrekken van het beloop van de Westdijk in zuidoostelijke richting. Op basis van deze gegevens is de plattegrond verder aangevuld met een aantal op regelmatige afstand aan elkaar evenwijdig lopende hoofd- en achterstraten. De dwarsverbindingen, die loodrecht op deze straten zijn gericht, zijn minder stelselmatig uitgezet.
De kaart van Van Deventer geeft een hoge bebouwingsdichtheid weer.

1.110519136006

Een centrale stedelijke ruimte of onbebouwde gebieden van enige omvang komen niet voor. De belangrijkste accenten in het weergegeven bebouwingsbeeld zijn de centraal gelegen kerk, - de Grote of St. Vituskerk -, een klooster in de Kloosterstraat, - de voormalige Waalsekerk - en de Gasthuiskapel nabij het huidige Spaanse huis in de Turfpoortstraat. Het laatste gebouw fungeerde toen tevens als zetel van het stadsbestuur.
De weergegeven verdedigingswerken bestaan uit een muur, voorzien van poorten en torens op regelmatige afstand van elkaar, en een vestinggracht, die de vrijwel rechthoekige hoofdvorm van het stratenplein nauw omsluiten.
Vanuit de directe omgeving leiden drie wegen naar de vesting, de Westdijk en wegen naar Huizen en Bussum. Het tracé van de twee laatstgenoemde wijkt af van de huidige situatie. De bijbehorende toegangen tot de vesting worden gemarkeerd door respectievelijk de Amsterdamse poort aan het einde van de Marktstraat, de Huizerpoort aan het einde van de Huizerpoortstraat en de Turfpoort aan het einde van de Turfpoortstraat. De overige drie weergegeven poorten met bruggen sluiten niet aan op een doorgaande verbinding. Mogelijk dienen deze poorten vooral voor een goede bereikbaarheid van de omringende meenten ten behoeve van de binnen de vesting gevestigde agrarische bedrijven. Direct langs de Westdijk is de in 1483 aangelegde zeehaven weergegeven.

In de loop van de 16de eeuw stagneert de ontwikkeling van Naarden, voornamelijk tengevolge van verschuivingen in het economisch leven van de Republiek, waarbij Amsterdam zijn positie ten opzichte van de kleinere steden in Holland versterkt. De textielnijverheid loopt terug door het kwalitatief betere product, dat Leiden levert en door concurrentie van het platteland vanwege de daar goedkopere arbeidskrachten. De zeehaven verzandt voortdurend en de visserij verplaatst zich naar het naburige Huizen. Daarnaast heeft Naarden veelvuldig te lijden van oorlogsgeweld. In 1572 wordt de stad door de Spanjaarden voor een groot deel verwoest en geheel ontmanteld.
Wel blijft Naarden het bestuurs- en marktcentrum voor het Gooi. Als laatste blijk van stedelijke welvaart wordt in 1601 het huidige stadhuis gebouwd op twee speciaal voor dat doel aangekochte percelen in de Marktstraat tegenover de kerk. Van enige stimulans tot vergroting van het stedelijke gebied is echter geen sprake meer.

De vesting Naarden blijft als onderdeel van de verdedigingslinie rond Amsterdam van betekenis. Na de verwoestingen door de Spanjaarden in 1572 worden nieuwe vestingwerken volgens het in de vestingbouwkunde als Oud-Nederlands bekend staande systeem door Adr. Anthonisz ontworpen.

De ommuring wordt vervangen door een gebastioneerde aarden omwalling volgens een onregelmatig vijfhoekig beloop. Drie zijden daarvan vallen samen met de oorspronkelijke rechthoekige hoofdvorm, terwijl de lange zijde van de middeleeuwse vesting met de Amsterdamse poort zo verlegd wordt, dat een deel van de oorspronkelijke buitengracht als de huidige Oude en Nieuwe Haven binnen de vesting valt. Met uitzondering van de Amsterdamse poort blijven de voornaamste toegangen tot de stad gehandhaafd. Deze rond 1614 voltooide vesting is afgebeeld op de kaart uit de atlas van Boxhorn van 1632.

In 1640 komt met de aanleg van de trekvaart Amsterdam - Muiden - Naarden een betere verbinding tussen Amsterdam en het Gooi tot stand.
Deze vaart vormt een onderdeel van de route naar Duitsland via Amersfoort. Sinds 1664 wordt door de in Naarden gevestigde "Hamburger Post" een regelmatige dienstregeling onderhouden met Osnabrück.
Tot in de tweede helft van de 19de eeuw doet het postverkeer en geldtransport vanuit Amsterdam op weg naar Duitsland Naarden aan.

In 1672 wordt Naarden ingenomen door de Fransen.
Na de beëindiging van de bezetting in 1673 volgt een algehele vernieuwing van de vestingwerken.
In nauw overleg met Koning Stadhouder Willem III komt een volgens het Nieuw-Nederlandse stelsel ontworpen plan voor een vesting tot stand, dat een volledige vergraving van de vestingwerken inhoudt. Het bestaande stratenplan wordt achtereenvolgens omgeven door een bemuurde hoofdwal volgens een regelmatig zeshoekig beloop, voorzien van zes bastions, door een vestinggracht met zes ravelijnen, door een tweede wal - enveloppe - en door een tweede vestinggracht.
Wanneer uiteindelijk in 1685 de werkzaamheden zijn afgerond, is daarmee een vesting tot stand gekomen, die vanwege de complexe opzet en de complete uitvoering zijns gelijke in de geschiedenis van de Nederlandse vestingbouw niet kent. Om de vesting in geval van oorlog te kunnen inunderen, wordt in 1675 besloten de hoge zandgronden aan de Gooise zijde van de vesting af te graven. Dit heeft een sterke verandering van het landschap rond Naarden tot gevolg. Aan alle zijden wordt de vesting nu omgeven door een laaggelegen met sloten doorsneden gebied. De kaart van Naarden uit de gemeente-atlas van J. Kuyper uit 1865 geeft aan de hand van het weergegeven slotensysteem een inzicht in de omvang van het voor de inundatie afgegraven gebied. De afgraving maakt de aanleg van een nieuwe zeewering noodzakelijk. In 1676 wordt daarvoor de Oostdijk aangelegd. Ook de twee beren in de binnenste gracht van de vesting maken deel uit van de zeewering.

1.110519136007

In de nieuwe vesting worden de verbindingen met de buitenwereld beperkt tot twee doorgangen door de wallen, de Amsterdamse en de Utrechtse poort. De zeehaven, die door de voortdurende verzanding en de aanleg van de trekvaart in onbruik was geraakt, wordt gedempt. De overige stadstoegangen komen te vervallen. Strategische overwegingen om de stad zoveel mogelijk van de omgeving af te sluiten, kunnen tot deze beslissing geleid hebben. Tevens kan hierop van invloed geweest zijn, dat de op de kaart van Van Deventer aangegeven verbindingen met Huizen en Bussum als gevolg van de tot ontwikkeling gekomen handelsroute naar Duitsland van ondergeschikt belang zijn geworden ten opzichte van een nieuwe weg, de huidige Amersfoortsestraatweg. In ieder geval komen de beide wegen niet meer voor op de kaart van Kuyper.
Het op deze kaart aangegeven tracé van de Huizerstraatweg stamt uit 1837.
De Amsterdamse en Utrechtse poort worden ten opzichte van hun oorspronkelijke situering aan de uiteinden van de Marktstraat verschoven. Dit heeft tot gevolg, dat het doorgaande verkeer door de vesting een ingewikkelder route via de voormalige Amsterdamsepoortstraat, de Cattenhagestraat en de Marktstraat moet volgen.

De nieuwe, bijna 350 meter brede fortificaties, de beperking van het aantal stadstoegangen en de afgraving van de zandgronden vergroten het isolement van Naarden. In de 18de eeuw is er nauwelijks meer sprake van handel of nijverheid.
Deze verplaatsen zich naar de tot ontwikkeling komende Gooise dorpen. Naast de bestuurlijke functies is alleen nog het garnizoen voor het functioneren van de stad van betekenis.

Na de bezetting en de belegering in de Napoleontische tijd is Naarden totaal verpauperd. Wettelijke maatregelen worden getroffen om te verhinderen, dat bebouwing vanwege een betere opbrengst van gesloopt bouwmateriaal wordt gesloopt. Het in 1601 gebouwde stadhuis is ternauwernood aan de slopershamer ontsnapt.
De eerste kadastrale minute uit circa 1820 geeft een beeld van de situatie, waarin Naarden in die tijd verkeert. De weergegeven bebouwingsdichtheid wijkt in het centrum weinig af van de huidige situatie. Alleen in de straten in de lengte van het stadsplan komen meer brede percelen voor, waaronder een aantal onbebouwde. Vergeleken met de plattegrond van Van Deventer lijkt de bebouwingsdichtheid langs de randen bij de vestingwallen, zoals bij de Huizerpoortstraat, afgenomen te zijn.

In de zeventiger jaren van de 19de eeuw worden ter verbetering van de vesting uitvoerige werkzaamheden verricht.

In alle bastions worden bomvrije gebouwen geplaatst, het fort Ronduit wordt aangelegd ter vervanging van een redoute aan zee en de huidige Utrechtse poort en Promerskazerne aan het Adr. Dortsmanplein komen tot stand. Ter verbetering van de bewegingsmogelijkheden van de troepen wordt over de enveloppe van de Amsterdamse tot de Utrechtse poort een grindweg aangelegd en tevens een verbinding met de Bussumerkerkweg, langs de op de Kuyperkaart aangegeven Galgesloot. Overigens wordt om dezelfde reden tijdens de mobilisatie van 1914-1918 de Amsterdamse poort als obstakel gesloopt en wordt naast de Utrechtse poort een coupure in de wal aangebracht.

Aan het einde van de 19de eeuw neemt Naarden verder in betekenis af. Hilversum neemt de centrumfuncties voor het Gooi over en de middenstand vertrekt in hoofdzaak naar het sinds 1817 zelfstandige Bussum. Door de aanleg rond 1850 van de spoorlijn Amsterdam - Amersfoort buiten de vesting om, valt een deel van het doorgaande verkeer door Naarden weg.
Het opheffen van de vestingfunctie in 1926 brengt belangrijke veranderingen voor Naarden teweeg. Op het eeuwenlang opengehouden gebied rond de vesting, het schootsveld, komen woonwijken tot stand. De verdedigingswerken ondergaan echter door de aanwijzing in 1921 van de Vesting Naarden tot monument van geschiedenis en kunst geen noemenswaardige wijzigingen. Op zorgvuldige wijze wordt in 1938 een derde verbinding met de buitenwereld ontworpen, de Burgemeester Van Wettemweg, volgens een aan de andere toegangen analoog tracé over de hoofdgracht, langs het daarin gelegen ravelijn en met een ophaalbrug over de buitenste gracht. Ook heeft de zorg voor het in stand houden van de vesting ertoe geleid, dat het oorspronkelijke schootsveld voor een belangrijk deel bewaard is gebleven.
Met de aanleg in 1931 van de rijksweg Amsterdam - Amersfoort ten zuiden van Naarden komt definitief een einde aan het doorgaande verkeer door de vesting.

Vooral in de vijftiger jaren van deze eeuw ontstaan nieuwe bouwactiviteiten binnen de vesting, waardoor de braakliggende terreinen in de stad, zoals deze ten tijde van de verpaupering waren ontstaan, weer bebouwd worden.
Nieuwe woonbebouwing, qua situering en hoogte overeenkomend met de historische bebouwing, komt tot stand langs de Westwalstraat en het Burgemeester Wesselingplein. Voorts zijn twee scholen gerealiseerd met een ten opzichte van het historische stratenpatroon afwijkende ligging.

1.110519136008

In het begin van de zestiger jaren wordt een saneringsplan voor Naarden ontwikkeld, dat onder meer beoogt te voorzien in het opheffen van de moeilijke verkeerscirculatie binnen de vesting, zoals deze bij de verlegging van de poorten in de 17de eeuw was ontstaan, door middel van de aanleg van een centraal gelegen plein voor de St. Vituskerk, waarvoor het bebouwingsblok tussen Bussummerstraat, Pastoorstraat en St. Vitusstraat gesloopt zou moeten worden. Van de uitvoering van dit diep in de historische structuur van de vesting ingrijpende plan is echter afgezien. Alleen bebouwing langs de St. Vitusstraat en het Kerkpad is geamoveerd, waardoor een ruimte zonder een eigen karakter rond de kerk is ontstaan.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

De geschiedenis van Naarden heeft zich voornamelijk afgespeeld binnen het stratenpatroon, zoals dit halverwege de 14de eeuw is uitgezet, zonder dat daarin noemenswaardige wijzigingen tot stand zijn gekomen. Kenmerkend is het besloten, bijna monotone karakter van de lange rechte straten. Van belang hiervoor is de aaneengesloten wijze van bouwen in de voorgevelrooilijn in samenhang met de vrij sobere architectuur van de bebouwing. De bebouwing is klein van schaal met daarin de Grote Kerk en het stadhuis als de voornaamste dominerende elementen. Met uitzondering van een aantal ingrepen in deze eeuw is in het specifieke karakter van Naarden geen wezenlijke verandering opgetreden. Ook het historische karakter van bebouwing en openbare ruimte is in belangrijke mate behouden gebleven. De historische ruimtelijke waarde van de kern in zijn huidige verschijningsvorm is in hoofdlijnen weergegeven op de als bijlage toegevoegde inventarisatiekaart.

De volledig in tact gebleven verdedigingswerken illustreren met een aantal specifiek militaire gebouwen de betekenis van Naarden als vesting. De vestingfunctie wordt tevens benadrukt door de besloten ligging van de bebouwing binnen de hoge wallen, het ruime grondgebruik voor de vesting ten opzichte van de omvang van het bebouwde gebied en de moeilijke toegankelijkheid van de stad.
Hoewel op een deel van het schootsveld rond Naarden sinds de opheffing van de vesting bebouwing tot stand is gekomen, is de voor een historische vestingstad kenmerkende situering in een open buitengebied in belangrijke mate behouden gebleven.

BESCHERMD GEBIED

De historische kern vormt met de omringende vestinggordel een dermate hechte stedebouwkundige en structurele eenheid, dat dit gebied in zijn geheel binnen het beschermde gebied valt.

Voorts is er bij het bepalen van de uiteindelijke begrenzing van uitgegaan, dat die gebieden van het schootsveld, waar sinds het opheffen van de vesting geen bebouwing tot stand is gekomen, in belangrijke mate bijdragen aan het historische karakter van de vesting Naarden. Dit heeft ertoe geleid, dat de grens van het beschermde gebied tevens die gebieden rondom de vesting bevat, die onbebouwd zijn gebleven.

Binnen de vesting zijn de belangen, waarop de beschermende maatregel is gericht, niet voor het gehele gebied gelijk. In de gehele kern is het stratenpatroon en de aaneengesloten wijze van bouwen van belang in samenhang met de schaal van de bebouwing en de opbouw van het profiel van de openbare ruimte. In een aantal straten is in verband met de aanwezige historisch architectonische kwaliteit van de bebouwing tevens de vormgeving van de bebouwing van belang. In deze straten komen vele concentraties van monumenten voor. Voorts is in een aantal straten in verband met de aanwezige historisch waardevolle inrichting van de openbare ruimte naast de profielopbouw ook de detaillering daarvan van betekenis.
De historisch ruimtelijke waarderingskaart geeft een inzicht in het hierboven geschetste onderscheid in de aard van de verschillende belangen. In het vervolg wordt hierop nader ingegaan.

NADERE TYPERING BESCHERMDE WAARDEN

De oorspronkelijke karakteristieke ligging van de stad Naarden binnen de hoge aarden wallen temidden van het laaggelegen deels afgegraven gebied is op verschillende plaatsen nog duidelijk te ervaren. Met name aan de noordzijde is het zicht op de vesting bijzonder waardevol. Het silhouet van de stad wordt gemarkeerd door de toren en het dak van het hoge schip van de St. Vituskerk. In het voormalige buitendijkse gebied aan de voet van de vesting zijn het fort Ronduit en de Oost- en de Westdijk duidelijk herkenbare elementen.
Voorts is gezien vanaf de Van Limburg Stirumlaan, de Burgemeester Visserlaan en de Huizerstraatweg de relatie tussen de vestingwerken en het aangrenzende weiland van belang. De boombeplanting langs de Huizerstraatweg vormt een markante begrenzing van het open weidegebied aan deze zijde van de vesting. Het profiel van de weg met bomenrijen aan weerszijden en een klinkerbestrating is als het gebruikelijke profiel voor een in de 19de eeuw aangelegde straatweg van betekenis.
Vanaf de voormalige rijksweg Amsterdam - Amersfoort is de vesting door hoogopgaande beplanting op een aantal plaatsen minder duidelijk ervaarbaar. De overige gebieden langs de vesting, die in dit aanwijzingsvoorstel zijn opgenomen, zijn vooral als in hoofdzaak onbebouwd overgangsgebied tussen de vesting en de op het voormalig schootsveld tot stand gekomen bebouwing van belang.

1.110519136009

werken is voor het totale stadsbeeld van evident belang. Het vervallen van de vestingfunctie en het onderhoud ten behoeve daarvan heeft bij een groot gedeelte van de vesting, met name bij het buitendijks gelegen deel en bij de enveloppe een zekere mate van verwildering van de begroeiing tot gevolg gehad. Dit heeft geleid tot de huidige grote landschappelijke waarde van het gebied. Door de aanwezige niveauverschillen, het specifieke beloop van de grachten en de paden over de wallen en een aantal bijzondere elementen, zoals de beren in de binnenste gracht blijft echter de 17de eeuwse verdedigingsgordel duidelijk herkenbaar.
Bijzonder karakteristiek is de bemuring van de hoofdwal en het merendeel van de ravelijnen.
De binnendijks gelegen bastions zijn in de loop van de laatste decennia weer op het oorspronkelijke steile talud van de vesting gebracht. Een deel daarvan is ingericht als vestingmuseum.

De kern van Naarden is uitsluitend via drie wegen door de vestinggordel te bereiken. Deze stadstoegangen zijn alle drie voorzien van een ophaalbrug over de buitenste vestinggracht. Binnen de vesting wordt door alle drie een vergelijkbaar, bochtig verloop gevolgd. Voor de voetganger bestaat nog de mogelijkheid om de stad door de Utrechtse poort te benaderen via een recht op de poort toelopend pad met hoge bomenrijen aan weerszijden.

Opvallend is de sterke scheiding tussen stad en vesting. Zo liggen de belangrijkste militaire gebouwen in hoofdzaak juist buiten het stratenplan. Aan de Amsterdamse kant van de vesting ligt tegenover de beide havens het imposante 17de eeuwse arsenaal en aan de Utrechtse kant de uit de vorige eeuw stammende Utrechtse poort en Promerskazerne.

Het totale beeld van de stad binnen de vestingwallen wordt gekenmerkt door een overwegend sober karakter. Dit wordt in belangrijke mate bepaald door de evenwichtige ruimtewerking van de lange, rechte en evenwijdige straten met de daarlangs aaneengesloten, in de voorgevelrooilijn gebouwde gevelwanden. Dit karakter wordt nog versterkt door de gelijkmatige opbouw van de gevelwanden, die voornamelijk bestaan uit panden van onderling vergelijkbare afmetingen en waarin weinig onderbrekingen door daarvan afwijkende elementen voorkomen. Opvallend is voorts het ontbreken van bomenrijen over de gehele lengte van de straat. De voor het stadsbeeld belangrijke groene elementen zijn de vestingwallen, die de lange rechte straten visueel afsluiten, de beplanting op het Dortsmanplein en de bomen langs de beide Havens.

De centrumfunctie, winkels en openbare gebouwen zijn voor het merendeel geconcentreerd aan de route van het doorgaande verkeer, zoals deze van het einde van de 17de eeuw tot in deze eeuw gevolgd werd, met name in de Marktstraat en een deel van de Cattenhagestraat.
Voorts komen alleen in de Peperstraat nog enige winkels voor. In de overige straten binnen de vesting overheerst de woonfunctie, terwijl in de smallere straten nog een aantal bedrijven en bergingen voorkomt, van belang als herinnering aan het voormalig functioneren als achterstraat.

Binnen het strakke kader van het stratenpatroon valt een aantal kleine onregelmatigheden op, dat in het algemeen de ruimtelijke kwaliteit verhoogt. De vijf evenwijdige straten in de lengterichting van de plattegrond hebben als hoofd- of achterstraat afwisselend een breed of een smal profiel. Naar het noorden neemt de afstand tussen deze straten af en komen de twee smalle straten via de Jan Massenstraat samen in de Huizerpoortstraat. Boeiend is de als gevolg van het geknikte beloop afwijkende ruimtewerking van de Cattenhagestraat en de St. Vitusstraat ten opzichte van de over het algemeen lange rechte en daardoor overzichtelijke straten binnen de vesting. Van de dwarsstraten heeft alleen de middenas van de plattegrond, de Marktstraat, een breed straatprofiel.
De Marktstraat is de enige dwarsverbinding over de volle breedte van het stadsplan, die in feite de kern binnen de vesting in tweeën deelt. Het beloop van de overige dwarsverbindingen wordt gekenmerkt door geringe verspringingen op de kruisingen met de straten in de lengte van de plattegrond, waardoor relatief kleine besloten ruimten ontstaan.

Het besloten karakter van de vesting wordt voornamelijk bepaald door de aaneengesloten wijze van bouwen in de voorgevelrooilijn en de hoge bebouwingsdichtheid. Tevens is van belang de schaal van de bebouwing en de opbouw van de gevelwanden in afzonderlijke bouwmassa's. Over het algemeen zijn de panden afgedekt door een kap met een steile dakhelling.
De oorspronkelijke opbouw van het stratenplan in hoofd- en achterstraten is naast het profiel ook in de bouwhoogte herkenbaar gebleven. De meest voorkomende bouwhoogte ligt rond de één tot anderhalve bouwlaag met kap, terwijl de bebouwing in de hoofdstraten en de Peperstraat veelal uit twee bouwlagen bestaat. De breedte van de afzonderlijke panden varieert gemiddeld tussen de vijf en acht meter. In samenhang daarmee komen kappen voor met de nokrichting zowel loodrecht op, als evenwijdig aan de voorgevel. Rode en soms blauwe oudhollandse dakpannen zijn het meest gebruikte materiaal. In een aantal straten is een regelmatige verkaveling met relatief smalle percelen kenmerkend voor het karakter van het straatbeeld.

1.110519136010

Als gevolg daarvan overheerst in dat geval een nokrichting loodrecht op de voorgevel. Op dit specifieke aspect wordt nader ingegaan bij de beschrijving van het historisch architectonisch bebouwingsbeeld van deze straten.

De ruimtelijke samenhang is ter plaatse van de kruising Gansoordstraat/Pijlstraat door de situering binnen de rooilijn en de afwijkende schaal van de in 1957 tot stand gekomen school verstoord. Voorts heeft de ruimtelijke situatie rond de Grote Kerk door amovering van de bebouwing in de St. Vitusstraat en langs het Kerkpad aan waarde ingeboet.

Binnen de gehele vesting is naast het stratenpatroon en de afmeting van de bebouwing ook de profielopbouw van de openbare ruimte van belang. In de brede straten is een hoofdindeling van het profiel in vijf stroken, een verkeersgedeelte met aan weerszijden een rabat en een stoepenzône, gebruikelijk en in de smalle straten een indeling in drie stroken. Tussen stoep en rabat of rijweg komt veelal een smalle molgoot voor. Het gebruikte materiaal bestaat vrijwel uitsluitend uit klinkers, met name ook voor de stoepranden. De onderdelen van het profiel onderscheiden zich van elkaar door geringe verschillen in hoogte en in de wijze van bestraten.

In een aantal straten is niet alleen de profilering maar ook de detaillering van de inrichting van de openbare ruimte van historische betekenis. Dit betreft de Turfpoortstraat, de Gansoordstraat en de Kloosterstraat, waar het rabat verdeeld is in een strook met klinkers in halfsteensverband en in een strook van zwerfkeien. Bomenrijen, steeds aangeplant in de buitenste strook van het rabat, komen slechts een enkele maal voor. De zône, direct langs de bebouwing, bestaat uit een opeenvolging van particuliere stoepen, al dan niet voorzien van hekken of palen. Kenmerkend zijn de geringe verschillen in hoogte van de stoepen onderling en de grote verscheidenheid in bestratingspatronen en materiaalgebruik. De rijbaan is bestraat met natuursteenkeien. In een aantal smallere straten, zoals een deel van de Westwalstraat en de Wijde- en Nauwesteeg is de klinkerbestrating in halfsteensverband nog aanwezig.
Een bijzonder markant profiel binnen de vesting is dat van de Oude en Nieuwe Haven. Aan de ene zijde wordt het profiel begrensd door aaneengesloten bebouwing, aan de andere zijde door de vestingwal met het arsenaal en enige panden langs de Kooltjesbuurt. De breedte van het water ten opzichte van de kade erlangs is van betekenis, evenals de indeling van de kade. Deze bestaat bij de Nieuwe Haven uit een rechte gemetselde kademuur, een strook direct langs het water, waarin een rij bomen is geplant en waarin de waterstoepen en aanlegplaatsen van beurtvaartbedrijven voorkomen en een stoepenzône langs de bebouwing.

In plaats van de gemetselde kademuur en de strook met aanlegplaatsen komt bij de Oude Haven een steil talud voor. Op de rand daarvan zijn de bomen direct langs de rijweg geplant. Aan de vestingzijde wordt de gracht over de gehele lengte begrensd door een groen talud.
De beide havens worden van elkaar gescheiden door de hoge gemetselde boogbrug in het verlengde van de Marktstraat over de voormalige sluis.

In een aantal straten zijn behalve de schaal van de bebouwing ook de historische vormgeving en de detaillering van de bebouwing van betekenis. Hoewel veel panden een oudere kern bezitten, is het karakter van de historisch waardevolle bebouwing voornamelijk 18de en 19de eeuws. Ieder pand is voorzien van een zelfstandige gevelbeëindiging. Top- en lijstgevels zijn de meest voorkomende geveltypen, veelal eenvoudig maar op zichzelf goed gedetailleerd. Door geringe verschillen in goothoogten ontstaat enige variatie in het straatbeeld. Kenmerkend als gevolg van de ambachtelijke bouwwijze is een zekere eenheid in opbouw en geleding van de gevels en in materiaalgebruik. Naast bakstenen gevels komen ook concentraties van licht gepleisterde gevels voor. De kozijnen, ramen en deuren zijn voornamelijk in hout uitgevoerd en geschilderd.

De Marktstraat is als centrale as, waarin tevens de historisch belangrijke bijzondere bebouwing is gelegen, van belang voor het karakter van de vesting Naarden.
De oriëntatie van het koor van de Grote Kerk op het oosten heeft door de gedraaide situering ten opzichte van de rooilijn van de Marktstraat een boeiend ruimtelijk effect.
Tegenover de kerk staat het in 1601 in Hollandse renaissancestijl opgetrokken stadhuis. De gevel bestaat uit twee trapgevels, rijk voorzien van natuurstenen ornamenten. De hoge daken met de dakruiters van zowel de kerk als het stadhuis en de kerktoren zijn karakteristieke elementen in het stadsbeeld. De Marktstraat kent een regelmatige en intensieve verkaveling. De panden hebben over het algemeen een indeling in drie traveeën met verticale ramen en met de nok van het dak loodrecht op de voorgevel gericht. De bouwhoogte ligt rond de anderhalve tot twee bouwlagen met kap. In het totale straatbeeld zijn de twee solitaire bomen bij de kerk en naast het stadhuis van groot belang.
In de Turfpoortstraat zijn de panden wisselend drie tot vijf traveeën breed. Afhankelijk van de perceelsbreedte is de nok loodrecht op of evenwijdig aan de voorgevel gericht. Door een intensievere verkaveling komen in de zuidelijke gevelwand voornamelijk panden voor, die drie traveeën breed zijn. Het straatbeeld daar ter plaatse wordt vooral beheerst door topgevels en daken met een nokrichting loodrecht op de straat.

1.110519136011

De bebouwing is over het algemeen anderhalf tot twee bouwlagen hoog. Kenmerkend voor de Turfpoortstraat is het grote aantal groepsgewijs voorkomende gepleisterde gevels. Door de historische bebouwing en de karakteristieke inrichting van de openbare ruimte, met daarin de grote verscheidenheid aan particuliere stoepen is er sprake van een waardevol stadsbeeld.
Het karakter van de Cattenhagestraat wordt in belangrijke mate bepaald door een aantal voorname panden, veelal twee bouwlagen hoog en vier tot vijf traveeën breed. Hierin is onder meer de statige 18de eeuwse gevel van het voormalige Burgerweeshuis van belang. Vooral in de "buitenbocht" van de straat komen overheersend lijstgevels voor, steeds een weinig wisselend in hoogte.
In vergelijking met de bovengenoemde straten is het bebouwingsbeeld van de Kloosterstraat en de Gansoordstraat minder uniform. Zowel bouwhoogten als perceelsbreedten en nokrichtingen variëren. Door de samenhang tussen het historische bebouwingsbeeld en de inrichting van de openbare ruimte is hier sprake van een waardevol totaalbeeld.
Het recent gerealiseerde stadskantoor vormt in de Gansoordstraat een dominant, wat echter geen ondersteuning vindt in het gebruik van het gebouw, dat voornamelijk georiënteerd is op het Raadhuisplein. Het gepleisterde herenhuis aan de Oostwalstraat met de bomen daarvóór is voorts als visuele afsluiting van de Gansoordstraat van belang.
De Peperstraat heeft in tegenstelling tot het merendeel van de dwarsverbindingen relatief smalle percelen met een bebouwing van twee bouwlagen met een kap hoog. Ook in deze straat is de hoge concentratie van panden met gepleisterde gevels opvallend. Van belang is de visuele afsluiting van de Peperstraat door het pand aan de Turfpoortstraat met daarnaast een doorkijk op de vestingwal.

RESULTAAT GEVOERD OVERLEG

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 20 van de Monumentenwet zijn de gemeenteraad van Naarden, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel om Naarden aan te wijzen tot beschermd stadsgezicht. Genoemde instanties hebben positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen bescherming en kunnen instemmen met het in procedure gebrachte voorstel.
De toelichting en de kaart zijn naar aanleiding van het gevoerde overleg op ondergeschikte punten gecorrigeerd. Het merendeel van de gemaakte opmerkingen is echter niet verwerkt vanwege het gedetailleerde karakter daarvan, dat in het kader van de bescherming ingevolge artikel 20 van de Monumentenwet minder relevant is.

RECHTSGEVOLG BESCHERMING

Ter effectuering van de bescherming van het stadsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing als beschermd stadsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

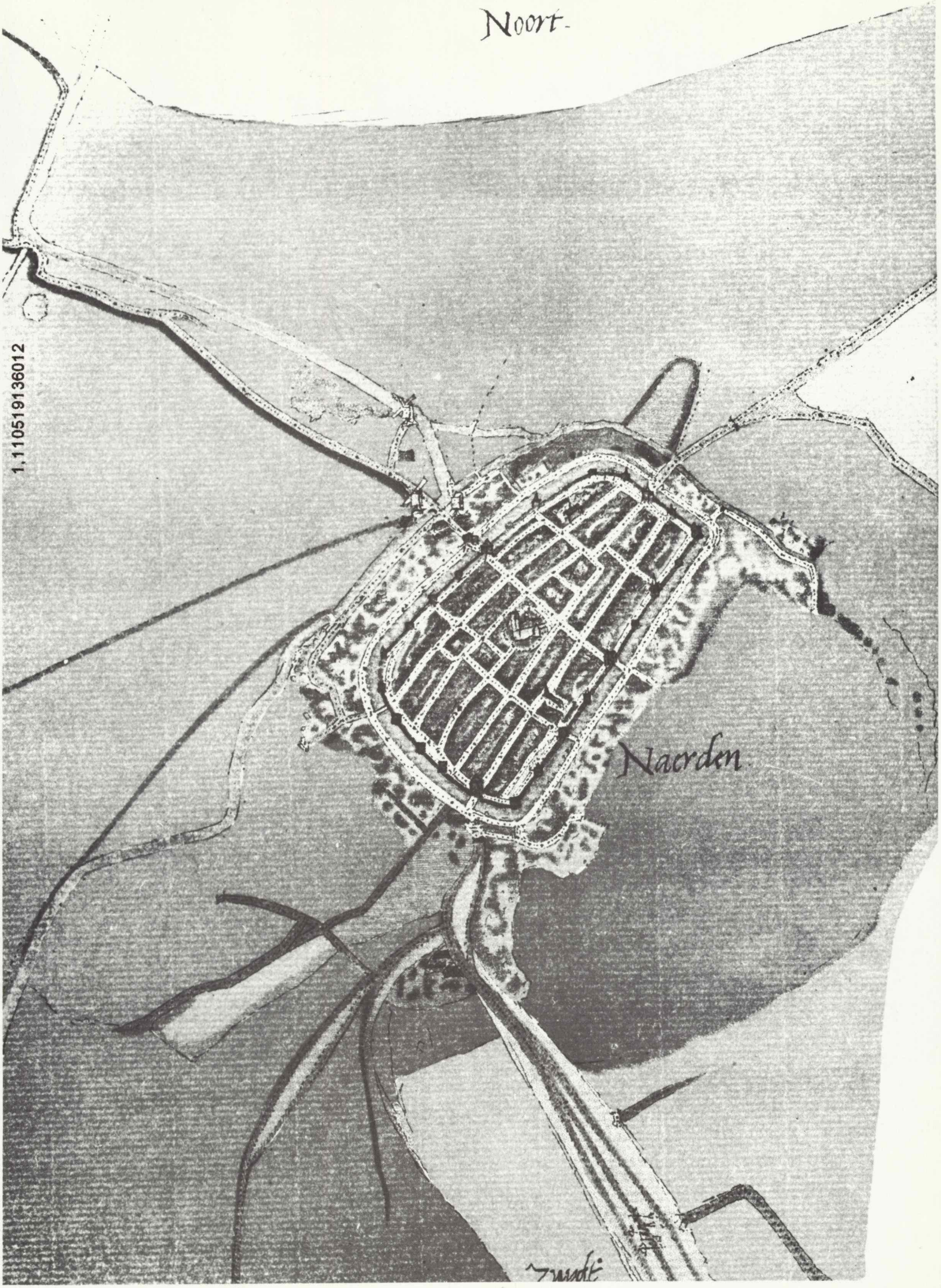

1,110519136012

1. NAARDEN, plattegrond van Jacob van Deventer, ca. 1560

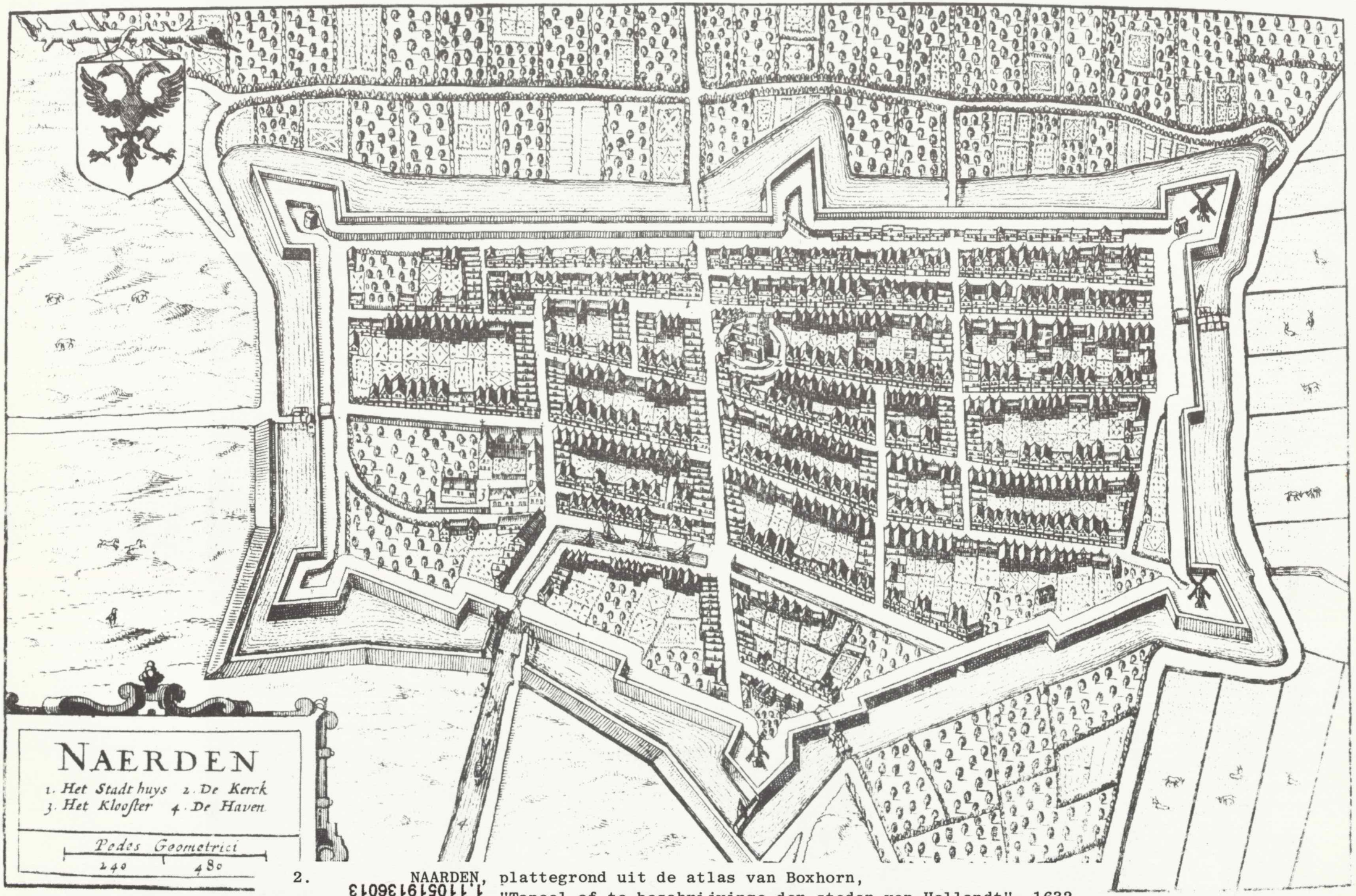

2. NAARDEN, plattegrond uit de atlas van Boxhorn, "Toneel of te beschrijvinge der steden van Hollandt", 1632.

1.110519136013

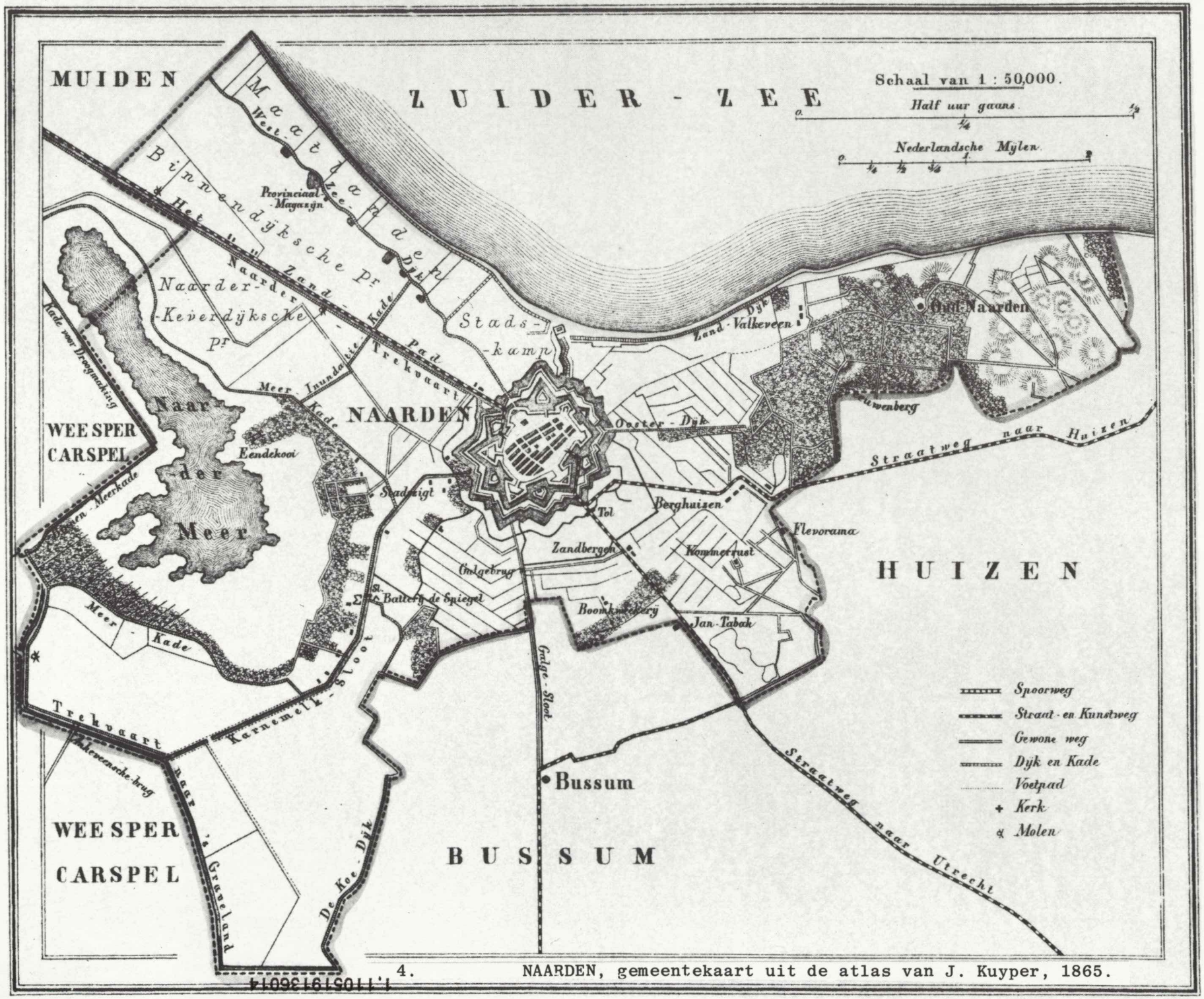

4. NAARDEN, gemeentekaart uit de atlas van J. Kuyper, 1865.

1.110519136014

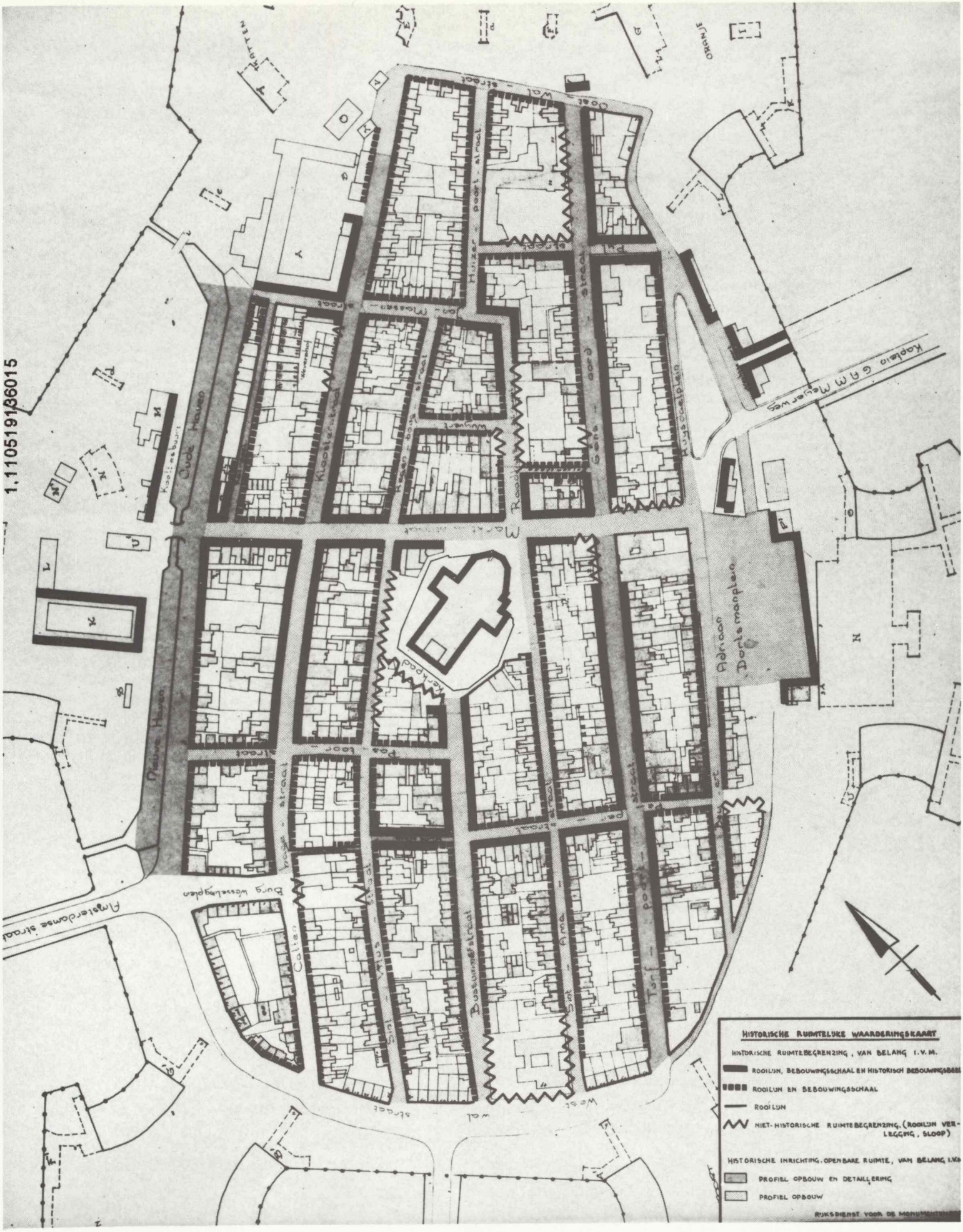

6. NAARDEN, inventarisatie van historische ruimtebegrenzing.

5. NAARDEN, luchtfoto van de Topografische Dienst te Delft.

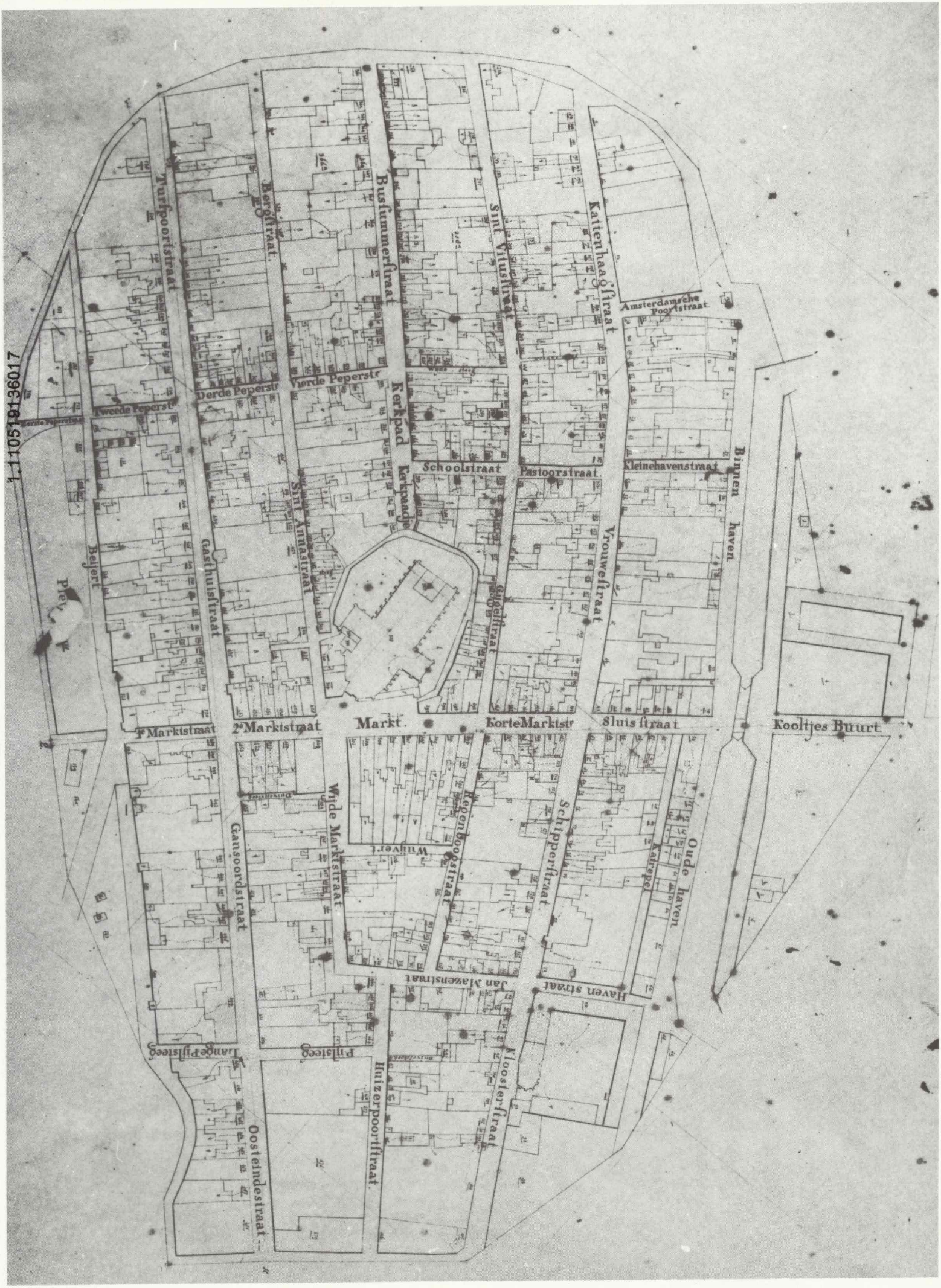

3. NAARDEN, eerste kadastrale minuteplan, ca. 1820.